

NĚKOLIK POZNÁMEK K ORGANIZACI VEŘEJNÉ SPRÁVY NA ÚSEKU OCHRANY ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

JÁN BAHÝL

Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Česká republika

Abstrakt v rodném jazyce

Hlavním cílem tohoto příspěvku je posouzení stávajícího systému veřejné správy při ochraně životního prostředí, poukázání na klady a nedostatky, jež tento systém zejména s ohledem na svoji efektivitu vykazuje a nabídnout možná řešení de lege ferenda. Východiskem hodnocení tohoto mechanismu bude zákonné zakotvení organizace a předestření současného fungování systému veřejné správy ve vztahu k ochraně životního prostředí.

Klíčová slova v rodném jazyce

Systém veřejné správy, ochrana životního prostředí.

Abstract

The main aim of this article is to examine existing public administration system functioning in the environmental protection, to highlight positive and negative aspects of this system, especially with regard to efficiency, and to offer possible solutions de lege ferenda. The starting point for examination of the system subsists in legal regulation of the system organization and presentation of functioning public administration system in relation to environmental protection.

Key words

Public administration system, environmental protection.

1. ÚVOD

Jak stanoví Ústava České republiky v čl. 7, „stát dbá o šetrné využívání přírodních zdrojů a ochranu přírodního bohatství“. Za účelem plnění této povinnosti byly vytvořeny příslušné orgány a mechanismy jejich fungování. Hlavním cílem tohoto příspěvku bude posouzení nastaveného systému veřejné správy při ochraně životního prostředí, poukázání na klady a nedostatky, jež tento systém zejména s ohledem na svoji efektivitu z pohledu autora vykazuje a nabídnout možná řešení de lege ferenda. Východiskem hodnocení tohoto mechanismu bude zákonné zakotvení organizace a předestření současného fungování systému veřejné správy ve vztahu k ochraně životního prostředí. Na veřejnou správu v této oblasti přitom bude nahlíženo nejen jako na ochránce veřejného zájmu, ale také jako na arbitra v mnohdy složitých vztazích mezi investorem¹ a různými aktéry působícími v roli ochránců životního prostředí².

¹ Investorem zde míníme obecně každého, kdo se rozhodl vytvořit novou hodnotu v území, přičemž jeho počínání by mohlo mít dopad na zájmy chráněné právem životního prostředí.

² Těmito aktéry mohou být sousedé hájící pouze své osobní zájmy na zachování stávajícího status quo v jejich okolí (mnohdy řídíce se známým heslem „Never in my backyard“ – „Nikdy na mém dvorku“), rovněž však i občanská sdružení s různým stupněm profesionalizace hájící různé alternativní zájmy.

2. ORGANIZACE VEŘEJNÉ SPRÁVY PŘI OCHRANĚ ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

Základní organizační normu, zakotvující působnost orgánů státní správy i na úseku ochrany životního prostředí, představuje zákon č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů. Vrchní státní dozor, řízení a koordinace ve věcech životního prostředí, státní ekologická politika a zabezpečení jednotného informačního systému patří do kompetence Ministerstva životního prostředí (dále jen „MŽP“). MŽP nicméně není jediným ústředním orgánem státní správy, který vykonává působnost v této oblasti; na úseku vod, myslivosti, rybářství a lesního hospodářství mimo národní parky působí jako ústřední orgán státní správy Ministerstvo zemědělství, v oblasti ochrany veřejného zdraví Ministerstvo zdravotnictví, v oblasti územního plánování a stavebního řádu Ministerstvo pro místní rozvoj, pro území vojenských újezdů Ministerstvo obrany, v oblasti ionizujícího záření Státní úřad pro jadernou bezpečnost a v oblasti báňské správy Český báňský úřad.

Roztříštěnost ochrany životního prostředí na úrovni ústřední státní správy se plně promítá do nižších struktur státní správy a je dále umocňována přenosem výkonu státní správy na územní samosprávné celky. Zároveň je na organizačně nižších stupních ochrany životního prostředí oddělen výkon povolovací činnosti od výkonu kontrolní činnosti, pro kterou jsou vytvořeny zvláštní inspekční orgány. Při přezkumu rozhodnutí těchto inspekčních orgánů však působí opět povolovací orgány vyšších stupňů řízení, typicky MŽP jako nadřízený orgán České inspekce životního prostředí. Pro státní správu na úseku životního prostředí je specifické i její zvláštní územní rozdělení, které ji činí ještě více nepřehlednou. Právě nepřehlednost a složitost systému organizace veřejné správy na tomto úseku je nutné podrobit kritice. „Velký počet orgánů, jejichž rozhodnutí, souhlas, vyjádření či jiné formy součinnosti při povolování realizace záměrů investorů zákony požadují, je důsledkem skutečnosti, že není jiné takové oblasti, v níž by výkon právní ochrany byl svěřen tolika resortům, jako je tomu v případě životního prostředí. Dokonce jedna a táž složka životního prostředí je svěřena hned několika resortům. Odstrašujícím příkladem je ochrana vodních zdrojů, na níž se podílí hned pět resortů.“³

Výkon státní správy na úseku ochrany životního prostředí vykonávají dále v přenesené působnosti rovněž orgány obcí a krajů jakožto územních samosprávných celků. Pouze zákon může stanovit, které územní celky budou přenesenou působnost vykonávat a v jakém rozsahu⁴, přičemž v případě výkonu státní správy při ochraně životního prostředí se jedná o značné (a stále narůstající) množství právních předpisů, což je možné označit za další nepříznivý trend (ve velké míře způsobený přizpůsobováním českého právního řádu evropskému právu) v oblasti práva životního prostředí, byť nesouvisející s organizací výkonu státní správy na tomto úseku. Tím spíše by však právě organizace měla být přehlednější a výkon činnosti státní správy předvídatelnější.

3. KONTROLNÍ MECHANISMY

V oblasti ochrany životního prostředí neexistuje jednotný model kontrolního mechanismu, ať již by se jednalo o zpětnou kontrolu vždy orgánem povolujícím nebo o kontrolu pouze orgánem kontrolním. Většinou se v českých poměrech jedná o kontrolu zdvojenou, tj. jak

³ Cit. PEKÁREK, M. K některým právním aspektům vztahu investor – životní prostředí. In HRABCOVÁ D. *Moderní veřejná správa a ombudsman*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005. s. 133.

⁴ Viz čl. 105 Ústavy České republiky.

orgánem povolujícím, tak orgánem kontrolním. V případě uložení sankce dokonce často nastupuje orgán třetí, a to vymáhající orgán v podobě bezpečnostního sboru – Celní správy ČR nebo Policie ČR. Právní úprava kontroly⁵ je poněkud roztržštěná, vždy po jednotlivých složkách, a horizontálně i vertikálně rozštěpená mezi několik kontrolních orgánů. Příkladem kontrolních orgánů jsou Česká inspekce životního prostředí (resortně spadá pod Ministerstvo životního prostředí), Krajské hygienické stanice (resortně spadají pod Ministerstvo zdravotnictví), Státní úřad pro jadernou bezpečnost (nespadá resortně nikam, je samostatným ústředním správním úřadem), nebo orgány obcí jako orgány ochrany zemědělského půdního fondu (resortně tato ochrana spadá pod Ministerstvo zemědělství). Kontrolu samozřejmě provádějí v mezích zákonem svěřené působnosti i orgány územních samosprávních celků, které lze považovat za orgány „v první linii“ co se týká ochrany a péče o životní prostředí na svěřeném území, územního rozvoje a řešení případných střetů mezi zájmy jednotlivých aktérů.

Zmínit je nutné rovněž soudnictví (jakožto jednu z hlavních složek státní moci), jelikož se jedná o stále důležitější prvek kontroly veřejné správy. Soudní kontrola výkonu veřejné správy se na úseku ochrany životního prostředí aplikuje prostřednictvím správního soudnictví, které je pouze jednoinstanční, zejména proto, že ve správním řízení se před správními orgány uplatňuje dvouinstančnost a k dispozici je i řada autoremeduračních prostředků. Správní soudnictví jako vysoce specializované soudnictví provádějí krajské soudy. Proti jejich rozhodnutí ve správních řízeních neexistuje žádný řádný opravný prostředek, tudíž jsou nabytím právní moci vykonatelná. Proti rozhodnutí krajských soudů ve správním řízení existuje možnost dovolání k Nejvyššímu správnímu soudu, který jednotlivé kauzy posuzuje v mimořádném řízení. U rozhodnutí správních úřadů, proti kterým se účastníci nebo osoby prokazující právní zájem na věci nestihli odvolat (uplynula lhůta k podání řádného nebo i mimořádného – přezkumného opravného prostředku u správního úřadu) je poslední možností podání žaloby nejvyšším státním zástupcem (dnes zástupkyní) ve veřejném zájmu. Tento druh opravného prostředku je ovšem používán zcela výjimečně, protože ne vždy, když dochází k porušení procesního postupu u správního orgánu nebo k porušení hmotněprávního ustanovení, dochází k rozhodnutí, které by bylo v rozporu s veřejným zájmem.⁶

4. ORGÁNY VEŘEJNÉ SPRÁVY V ROLI ADMINISTRÁTORA A ARBITRA

Při střetu zájmů investora s ochranou životního prostředí, eventuálně s veřejností, hrají orgány veřejné správy (správní úřady) významnou roli administrátora a arbitra. Před správním úřadem jsou vedena správní řízení o žádostech investora, ve kterých hájí zájmy ochrany přírody dotčené orgány státní správy⁷ pomocí stanovisek, souhlasů, nebo jinak nazvaných

⁵ Ministerstvo vnitra připravuje nový zákon o kontrole, který má nahradit stávající zákon o státní kontrole a obecná ustanovení o kontrole ve speciálních zákonech.

⁶ Příkladem z poslední doby, kdy rozhodnutí nebylo vydáno v souladu se zákonem, uplynula u něj možnost opravných prostředků ve správním řízení a jedinou možností by byla žaloba nejvyšší státní zástupkyně, která by pravděpodobně nebyla ve veřejném zájmu, lze uvést např. „kauzu“ společnosti Severočeské doly, a.s., která provádí hornickou činnost v jednom ze svých dolů, aniž by měla potřebné posouzení vlivů na životní prostředí, což je jedna z podmínek k vydání povolení k hornické činnosti. Obvodní báňský úřad, který o vydání povolení rozhoduje, tuto vadu nezjistil a povolení k hornické činnosti společnosti Severočeské doly, a. s. vydal.

⁷ „Jde o nepřesné označení těch státních orgánů, jimž zvláštní zákony svěřují ochranu určitých veřejných zájmů, mezi nimi i zájmy na ochraně životního prostředí. Ve skutečnosti tedy případným povolením, respektive jeho realizací v podobě uskutečněného investičního záměru nejsou dotčeny tyto orgány, ale jimi chráněné veřejné zájmy.“ Cit. PEKÁREK, M. K některým právním aspektům vztahu investor – životní prostředí. In HRABCOVÁ D. *Moderní veřejná správa a ombudsman*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2005, s.131.

individuálních správních aktů, a do kterých se mohou zapojit i jiné subjekty hájící různé zájmy, jimiž jsou územní samosprávné celky, vlastníci sousedních nemovitostí nebo sdružení občanů⁸.

Typickým prvkem české právní úpravy na úseku ochrany životního prostředí je velmi široce uplatňovaný „povolovací princip“, tj. že k činnosti je nezbytné povolení příslušného orgánu za současné aplikace subsidiarity v rozhodování o této ochraně. Subsidiarita jako princip přenesení rozhodování na úroveň co možná nejbližší k osobám, o jejichž právech a povinnostech je rozhodováno, je zajisté principem zvyšujícím důvěru v organizaci veřejné správy, nicméně v českém modelu přenesení kompetencí ze státní správy na místní samosprávu v rámci přenesené působnosti přináší zásadní negativa v podobě silného vlivu místní volené samosprávy na výkon státní správy⁹. Subsidiarita však nemá znamenat, že se v dané obci může apriori dělat jen to, co se líbí starostovi či místním občanům. Řídit se přístupem NIMB - Never in my backyard! (Nikdy na mém dvorku!) by rozhodně nemělo být důsledkem přesunu výkonu státní správy na samosprávu¹⁰. V této souvislosti hraje důležitou úlohu předvídatelnost základní a komplexní princip fungování správního rozhodování měl být ctěn a dodržován¹¹.

5. VÝHODY A NEVÝHODY STÁVAJÍCÍHO SYSTÉMU

Z pohledu autora této práce je poněkud nekonceptní záležitostí již zmiňovaná roztříštěnost, nutnost meziresortního domlouvání při koordinování kontrolních akcí dramaticky zvyšuje nákladnost ochrany životního prostředí a zejména snižuje její přehlednost a efektivní výkon. S každým dalším vyžadovaným stanoviskem potenciálně narůstá pravděpodobnost, že investiční záměr bude zmařen a to mnohdy nejenom z důvodu možného negativního vlivu na životní prostředí, ale často z důvodu neúměrného prodlužování správního řízení jako celku za nejistoty jeho závěru donutí investory jako ekonomické subjekty nalézt alternativní využití kapitálu. Nejistota, ve které se každý investor ocitá, pramení přímo z rozsahu diskrečních pravomocí jednotlivých úřadů. Za předpokladu, že by byly právní předpisy vykládány na celém území republiky jednotně, investorům by se nevyplatilo „manévrovat“ s umístěním záměru a zatěžovat veřejnou správu duplicitními řízeními o týchž stavbách v různých oblastech s přesvědčením, že tak zvýší pravděpodobnost úspěchu ve správním řízení.

⁸ V souvislosti s občanskými sdruženími hájícími zájmy ochrany přírody je otázkou, zda mají taková občanská sdružení ve světle judikátu Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 282/97 ze dne 6. ledna 1998 legitimaci ke své činnosti, protože v řízení vystupují svým jménem a na vlastní odpovědnost jako právnické osoby. Srov. rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 9. 10. 2007, č. j. 2 As 13/2006-110 a nálezy Ústavního soudu ze dne 10. 7. 1997, sp. zn. III. ÚS 70/97, ve kterých bylo právo na příznivé životní prostředí přiznáno občanským i sdružením.

⁹ *K problému blíže viz. FRANC, P. Několik poznámek nejen k výkonu veřejné správy a KADEČKA, S. K výkonu samostatné a přenesené působnosti obcí a podjatosti, zároveň srov. ZIKMUNDOVÁ, S. Několik slov ke smíšenému modelu. In HRABCOVÁ D. Moderní veřejná správa a ombudsman. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005.*

¹⁰ Podle reakce redaktorky Anneke Hudalla na rozhořčené reakce k jejímu článku v Respektu, dostupné z [www: http://krasnalipa.stranazelenych.net/zeme_urednich_vetru.html](http://krasnalipa.stranazelenych.net/zeme_urednich_vetru.html)

¹¹ Správní řád obsahuje princip předvídatelnosti ve správním rozhodování již ve svých základních zásadách obsažen v § 2 odst. 4, kde se praví: „Správní orgán dbá, aby přijaté řešení bylo v souladu s veřejným zájmem a aby odpovídalo okolnostem daného případu, jakož i na to, aby při rozhodování skutkově shodných nebo podobných případů nevznikaly nedůvodné rozdíly.“ Více k předvídatelnosti např. ŠIMÍČEK, V. Předvídatelnost rozhodování jako základní princip dobré správy. In HRABCOVÁ D. *Moderní veřejná správa a ombudsman*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005. s. 42.

Alternativou tohoto postupu je samozřejmě vytvoření soustředěného tlaku investora na to, aby jeho záměr zdárně prošel správním řízením v jemu nejvíce vyhovující lokalitě.

I vzhledem ke složitosti systému je však více než vhodné a potřebné zavedení systému integrovaného povolování, který je pro určité druhy zařízení právně zakotven zákonem č. 76/2002 Sb., o integrované prevenci a omezení znečištění, o integrovaném registru znečišťování a o změně některých zákonů (zákon o integrované prevenci). Integrované environmentální povolení zajišťuje složkovou provázanost, koordinaci a komunikaci mezi jednotlivými správními úřady a tím i komplexní a systémový přístup k ochraně životního prostředí. Přitom nezasahuje do práv a oprávněných zájmů investora při přípravě investice, zajišťuje její realizaci v přiměřené době a nezvyšuje neopodstatněně investiční náklady. Tento způsob povolování by bylo vhodné aplikovat při všech povolovacích správních řízeních, která vyžadují souhlas vícero dotčených orgánů ochrany životního prostředí, nikoliv pouze v případě zařízení v rámci vybraných průmyslových činností.¹²

Další systematický nedostatek výkonu státní správy na tomto úseku je nedostatečné a nevyhovující zakotvení právní odpovědnosti orgánů veřejné správy. Významným problémem spojeným s ochranou životního prostředí je odpovědnost za náklady způsobené nezákonným správním rozhodnutím, případně nesprávným úředním postupem, ať už je konstatován správním orgánem samotným v autoremeduře¹³, nadřízeným správním orgánem v odvolacím nebo přezkumném řízení anebo správním soudem. Jedním z nejhorších „nešvarů“ správních orgánů, je vracení řízení k novému projednání orgánu, který v něm rozhodoval na počátku, případně, proti jehož rozhodnutí bylo vedeno řízení. V takovýchto případech dochází k enormní časové prodlevě proti původnímu záměru investora a není-li investor proti takovéto situaci dostatečně zajištěn, dochází k finančním ztrátám zejména na jeho straně. Částky, o které se podnikatelské subjekty v následných občanskoprávních řízeních soudí s orgány veřejné správy, nejsou nikterak nízké, jen pro představu, společnosti žádají po České republice v žalobách proti MŽP pro zmaření investice částku převyšující několik miliard českých korun¹⁴.

Poněkud nešťastně vyznívá postesk investorů, že zapojením občanských sdružení a veřejnosti se prodlužuje povolovací řízení a případné procesně právní obstrukce nejsou nijak postihovány. Pro futuro by možná bylo vhodné, kromě nekompromisní aplikace principu koncentrace řízení, zavést rovněž princip vratné finanční kauce¹⁵ pro zahájení odvolacího řízení. Ten, kdo se cítí být v právu, si svého práva zajisté cení a měl by být ochoten vratnou kaucí složit, zejména když téměř s jistotou předpokládá, že v odvolacím řízení uspěje. V opačném případě se jedná pouze o úmyslné poškozování práv a oprávněných zájmů jiných

¹² Viz příloha č. 1 k zákonu o integrované prevenci.

¹³ Autoremedura je zajisté vynikající nástroj, jehož účelem je zhojit vlastní omyly orgánu veřejné správy, bohužel nelze předpokládat a ani se tak neděje, že by orgány veřejné správy své rozhodnutí samy změnily, neboť by vystavily sebe a své pracovníky bezprostřednímu ohrožení sankčním postihem za předchozí závadné rozhodnutí. V tomto ohledu bohužel zásadně převažují kolegiální vztahy nad jakoukoliv odborností, která je po pracovnících orgánů státní správy žádána.

¹⁴ Na obranu správních úřadů je v této souvislosti potřebné poznamenat, že většina občanskoprávních žalob nemá šanci na úspěch, protože na vydání povolení podle zákonů z oblasti práva životního prostředí není právní nárok.

¹⁵ Výše finanční kauce, její návratnost a další diskuze s tímto institutem spojována by měla zejména přihlížet k tomu, že u správního orgánu se presumuje správnost jeho rozhodování již v prvním stupni a investor může u investičních projektů prodlužováním správních řízení utrpět značné finanční ztráty.

osob, zastřené jakkoliv líbivými slogany o ochraně životního prostředí. Na druhou stranu se lze ztotožnit s názorem, že problém není v účasti občanských sdružení a veřejnosti ve správních řízeních, ale v tom, že na rozdíl od správních orgánů tato sdružení důsledně využívají všech právních prostředků, které jim zákon poskytuje, a mnohdy disponují lepšími právními službami, než jakými disponují správní orgány. Navíc, neúměrné prodlužování řízení může být způsobené i nedostatečnou součinností investorů – žadatelů¹⁶.

Velkým problémem, který se z pohledu autora zdá být v diskuzi odsunut ze zorného pole pozornosti, je nesení nákladů za nezákonná správní rozhodnutí konkrétními úředníky veřejné správy. Pokud je někomu svěřována moc rozhodnout autoritativně o něčích právech a povinnostech, a je zde kladen velký důraz na odbornost jednotlivců v pozicích úředníků, není možné zbavovat jednotlivce odpovědnosti za rozhodnutí vydávaná z pozice veřejné moci. Stávající zákon¹⁷ řešící tuto problematiku se jeví jako značně bezzubá alternativa, spíše temným rouchem zakrývajícím stávající žalostný stav české veřejné správy. Praktický dosah v podobě odpovědnosti akcentované zejména u vedoucích činitelů jednotlivých úřadů podle názoru autora nepostačuje a odpovědnost by měla být v na bedrech úředníků připravujících jednotlivá rozhodnutí. Zejména v právu životního prostředí není možné si představit vedoucí správního úřadu, kteří by po odborné stránce zvládli všechny složky životního prostředí. Nakonec je potřeba poznamenat, že pohrůzka trestní odpovědnosti spojována s nedbalostním trestným činem maření úkolu veřejného činitele není ve svém rozsahu dostačující¹⁸.

6. ZÁVĚR

Výkon veřejné správy na úseku životního prostředí trpí značnou roztržitostí ve věcné i místní příslušnosti a nejednotnost v rozhodování správních úřadů. Složitost celého systému přímo evokuje úvahy o možnostech zlepšení výkonu různými způsoby - spojováním jednotlivých správních řízení počínaje a slučováním správních úřadů konče. Značným problémem, který lze v rámci správního řízení, dotýkajícího se ochrany životního prostředí, spatřovat, je princip povolování a nenárokovosti, za současné aplikace subsidiarity v rozhodování. V této souvislosti se zdá být jistým posunem zavedení systému integrovaného povolování, dalším pak je regulační plánování. Regulační plány se ze své podstaty mohou stát velice užitečnou alternativou vytyčení územního rozvoje, a to jak ve smyslu informovanosti investorů o předpokládané kapacitě specifického území, tak i z hlediska zásahů do stávajícího stavu životního prostředí. Posledním zmiňovaným aspektem je odpovědnost úředníků veřejné správy za výkon úřední moci, kde by odpovědnosti vedoucích činitelů správních úřadů měla sekundovat spoluodpovědnost úředních osob připravujících rozhodnutí.

Literatura:

- Franc, P.: Několik poznámek nejen k výkonu veřejné správy. In Hrabcová, D. Moderní veřejná správa a ombudsman. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005, 174 s., ISBN 802103792X

¹⁶ Více viz. PEKÁREK, M. K některým právním aspektům vztahu investor – životní prostředí. In HRABCOVÁ D. *Moderní veřejná správa a ombudsman*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2005. s. 134.

¹⁷ Zákon č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti státu za způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem a o změně zákona České národní rady č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (notářský řád), ve znění pozdějších předpisů.

¹⁸ Stávající trestní zákon ustanovuje trestný čin jak nedbalostního - maření úkolu veřejného činitele z nedbalosti (§ 159) tak úmyslný trestný čin zneužívání pravomoci veřejného činitele (§ 158), kde podle dikce odst. 9 § 89 je veřejným činitelem i odpovědný pracovník orgánu státní správy a samosprávy.

- Hendrych, D. a kol.: Správní právo. Obecná část. 6. vydání, Praha: C. H. Beck, 2006, 861 s., ISBN 8071794422
- Kadečka, S.: K výkonu samostatné a přenesené působnosti obcí a podjatosti, In Hrabcová, D. Moderní veřejná správa a ombudsman. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005, 174 s., ISBN 802103792X
- Pekárek, M.: K některým právním aspektům vztahu investor – životní prostředí. In Hrabcová, D. Moderní veřejná správa a ombudsman. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005, 174 s., ISBN 802103792X
- Šimíček, V.: Předvídatelnost rozhodování jako základní princip dobré správy. In Hrabcová, D. Moderní veřejná správa a ombudsman. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005, 174 s., ISBN 802103792X
- Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 2. vyd. Praha: Linde Praha, 2006, 830 s., ISBN 807201630X

Kontaktní údaje na autora – email:

jan.bahyl@centrum.cz